

فهرست مطالب

۷	فهرست مطالب
۱۳	مقدمه
۱۵	توصیه‌هایی برای مطالعه کتاب
۱۷	کتاب اول - کلیات
۱۸	بخش اول - مواد عمومی
۱۸	فصل اول - تعاریف
۲۵	فصل دوم - قلمرو اجرای قوانین جزائی در مکان
۳۴	فصل سوم - قلمرو و اجرای قوانین جزائی در زمان
۳۸	فصل چهارم - قانونی بودن جرائم، مجازات‌ها و دادرسی کیفری
۴۳	بخش دوم - مجازات‌ها
۴۳	فصل اول - مجازات‌های اصلی
۵۷	فصل دوم - مجازات‌های تکمیلی و تبعی
۶۶	فصل سوم - نحوه تعیین و اعمال مجازات‌ها
۷۱	فصل چهارم - تخفیف مجازات و معافیت از آن
۷۸	فصل پنجم - تعویق صدور حکم
۸۳	فصل ششم - تعلیق اجرای مجازات
۹۳	فصل هفتم - نظام نیمه‌آزادی
۹۴	فصل هشتم - نظام آزادی مشروط
۹۹	فصل نهم - مجازات‌های جایگزین حبس
۱۱۲	فصل دهم - مجازات‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی اطفال و نوجوانان
۱۲۰	فصل یازدهم - سقوط مجازات
۱۴۴	بخش سوم - جرائم
۱۴۴	فصل اول - شروع به جرم
۱۵۰	فصل دوم - شرکت در جرم
۱۵۴	فصل سوم - معاونت در جرم
۱۶۱	فصل چهارم - سردستگی گروه مجرمانه سازمان یافته

۱۶۳	فصل پنجم - تعدد جرم
۱۷۵	فصل ششم - تکرار جرم
۱۷۹	بخش چهارم - شرایط و موانع مسؤولیت کیفری
۱۷۹	فصل اول - شرایط مسؤولیت کیفری
۱۸۲	فصل دوم - موانع مسؤولیت کیفری
۲۰۱	بخش پنجم - ادله اثبات در امور کیفری
۲۰۱	فصل اول - مواد عمومی
۲۰۲	فصل دوم - اقرار
۲۰۵	فصل سوم - شهادت
۲۱۰	فصل چهارم - سوگند
۲۱۱	فصل پنجم - علم ناشی
۲۱۲	بخش ششم - مسائل متفرقه
۲۱۵	کتاب دوم - حدود
۲۱۶	بخش اول - مواد عمومی
۲۱۸	بخش دوم - جرایم موجب حد
۲۱۸	فصل اول - زنا
۲۲۳	فصل دوم - لواط، تخیذ و مساحقه
۲۲۶	فصل سوم - قوادی
۲۲۸	فصل چهارم - قذف
۲۳۰	فصل پنجم - سبّ نبی
۲۳۰	فصل ششم - مصرف مسکر
۲۳۱	فصل هفتم - سرقت
۲۳۳	فصل هشتم - محاربه
۲۳۵	فصل نهم - بغی و افساد فی الارض
۲۳۷	کتاب سوم - قصاص
۲۳۸	بخش اول - مواد عمومی
۲۳۸	فصل اول - اقسام و تعاریف جنایات
۲۵۳	فصل دوم - تداخل جنایات

۲۵۶	فصل سوم - شرایط عمومی قصاص
۲۶۸	فصل چهارم - راه‌های اثبات جنایت
۲۸۴	فصل پنجم - صاحب حق قصاص
۲۹۱	فصل ششم - شرکت در جنایت
۳۰۰	فصل هفتم - اکراه در جنایت
۳۰۲	بخش دوم - قصاص نفس
۳۰۵	جنایت بر اعضا و منافع
۳۰۵	بخش سوم - قصاص عضو
۳۰۵	فصل اول - موجب قصاص عضو
۳۰۸	فصل دوم - شرایط قصاص عضو
۳۱۶	بخش چهارم - اجرای قصاص
۳۱۶	فصل اول - مواد عمومی
۳۲۳	فصل دوم - اجرای قصاص نفس
۳۲۴	فصل سوم - اجرای قصاص عضو
۳۲۷	تاب چهارم - دیات
۳۲۸	بخش اول - مواد عمومی
۳۲۸	فصل اول - تعریف دیه و موارد آن
۳۲۸	فصل دوم - ضمان دیه
۳۲۹	فصل سوم - راه‌های اثبات دیه
۳۳۱	فصل چهارم - مسؤول پرداخت دیه
۳۳۷	فصل پنجم - مهلت پرداخت دیه
۳۳۸	فصل ششم - موجبات ضمان
۳۵۱	فصل هفتم - تداخل و تعدد دیات
۳۵۴	بخش دوم - مقادیر دیه
۳۵۴	فصل اول - دیه نفس
۳۵۶	فصل دوم - قواعد عمومی دیه اعضا
۳۵۹	فصل سوم - دیه مقدر اعضا
۳۷۰	فصل چهارم - قواعد عمومی دیه منافع
۳۷۱	فصل پنجم - دیه مقرر منافع

۳۷۴	فصل ششم - ديه جراحات
۳۷۶	فصل هفتم - ديه جنين
۳۷۷	فصل هشتم - ديه جنائت بر ميت
۳۷۹	کتاب پنجم - تعزيرات و مجازات‌هاى بازدارنده مصوب ۱۳۷۵
۳۸۰	فصل اول - جرايم ضد امنيت داخلي و خارجي کشور
۳۹۰	فصل دوم - اهانت به مقدسات مذهبي و سوء قصد به مقامات داخلي
۳۹۱	فصل سوم - سوء قصد به مقامات سياسي خارجي
۳۹۱	فصل چهارم - تهيه و ترويج سکه قلب
۳۹۶	فصل پنجم - جعل و تزوير
۴۱۱	فصل ششم - محو يا شکستن مهر و پلمپ و سرقت نوشته‌ها از اماکن دولتي
۴۱۳	فصل هفتم - فرار محبوسين قانوني و اخفای مقصرين
۴۱۷	فصل هشتم - غصب عناوين و مشاغل
۴۱۹	فصل نهم - تخريب اموال تاريخي، فرهنگي
۴۲۴	فصل دهم - تقصيرات مقامات و مأمورين دولتي
۴۲۹	فصل يازدهم - ارتشاء و ربا و کلاهبرداری
۴۳۱	فصل دوازدهم - امتناع از انجام وظائف قانوني
۴۳۲	فصل سيزدهم - تعديات مأمورين دولتي نسبت به دولت
۴۳۷	فصل چهاردهم - تمرد نسبت به مأمورين دولت
۴۳۷	فصل پانزدهم - هتک حرمت اشخاص
۴۳۸	فصل شانزدهم - اجتماع و تبانی برای ارتکاب جرايم
۴۳۹	فصل هفدهم - جرايم عليه اشخاص و اطفال
۴۴۷	فصل هجدهم - جرايم ضد عفت و اخلاق عمومي
۴۵۱	فصل نوزدهم - جرايم بر ضد حقوق و تکالیف خانوادگی
۴۵۵	فصل بيستم - قسم و شهادت دروغ و افشای سر
۴۵۷	فصل بيست و یکم - سرقت و ربودن مال غير
۴۵۹	فصل بيست و دوم - تهديد و اکراه
۴۶۰	فصل بيست و سوم - ورشکستگی
۴۶۲	فصل بيست و چهارم - خيانت در امانت
۴۶۲	فصل بيست و پنجم - احراق و تخريب و اتلاف اموال و حيوانات

۴۶۸	فصل بیست‌وششم - هتك حرمت منازل و املاك غير.....
۴۷۱	فصل بیست‌وهفتم - افترا و توهين و هتك حرمت.....
۴۷۱	فصل بیست‌وهشتم - تجاهر به استعمال مشروبات‌الکلی و قماربازی و ولگردی.....
۴۷۵	فصل بیست‌ونهم - جرایم ناشی از تخلفات رانندگی.....
۴۷۹	قانون جرایم رایانه‌ای.....
۴۷۹	بخش اول - جرایم و مجازات‌ها.....
۴۷۹	فصل اول - جرایم علیه محرمانگی داده‌ها و سیستم‌های رایانه‌ای و مخابراتی.....
۴۸۱	فصل دوم - جرایم علیه صحت و تمامیت داده‌ها وسامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی.....
۴۸۳	فصل سوم - سرقت و کلاهبرداری مرتبط با رایانه.....
۴۸۴	فصل چهارم - جرایم علیه عفت و اخلاق عمومی.....
۴۸۵	فصل پنجم - هتك حیثیت و نشر اکاذیب.....
۴۸۶	فصل ششم - مسؤولیت کیفری اشخاص حقوقی.....
۴۸۹	فصل هفتم - سایر جرایم.....
۴۸۹	فصل هشتم - تشدید مجازات‌ها.....
۴۹۰	بخش دوم - آئین دادرسی.....
۴۹۰	بخش سوم - سایر مقررات.....
۴۹۱	جرایم علیه تمامیت معنوی.....
۴۹۱	توهین.....
۴۹۶	سبّ نیی.....
۴۹۷	افترا.....
۴۹۸	قذف.....
۵۰۳	افترای عملی.....
۵۰۴	نشر اکاذیب.....
۵۰۵	جرایم علیه اموال.....
۵۰۶	کلاهبرداری.....
۵۱۱	صور خاص کلاهبرداری.....
۵۱۱	۱. انتقال مال غیر.....
۵۱۲	۲. معامله معارض.....
۵۱۴	۳. سوءاستفاده از ضعف نفس شخصی.....

۵۱۴	۴. تدلیس در معاملات دولتی
۵۲۱	خیانت در امانت
۵۲۴	صور خاص خیانت در امانت
۵۲۴	۱. سوء استفاده از سفید مهر و سفید امضا
۵۲۵	۲. اختلاس و تصرف غیرقانونی
۵۳۱	سرقت حدی
۵۳۷	سرقت تعزیری
۵۴۴	صدور چک پرداخت نشدنی
۵۵۳	رشا و ارتشا
۵۶۰	تشکیل یا رهبری شبکه برای جرایم ارتشا، اختلاس و کلاهبرداری
۵۶۲	تحصیل مال نامشروع
۵۶۵	ضمانت
۵۶۶	قوانین خاص
۵۹۵	مکاتب حقوق کیفری
۶۰۰	فهرست منابع

بخش اول - مواد عمومی

فصل اول - تعاریف

ماده ۱- قانون مجازات اسلامی مشتمل بر جرایم و مجازات‌های حدود، قصاص، دیات و تعزیرات، اقدامات تأمینی و تربیتی شرایط و موانع مسؤولیت کیفری و قواعد حاکم بر آنها است.

ماده ۲- هر رفتاری اعم از فعل یا ترک فعل که در قانون برای آن مجازات تعیین شده است جرم محسوب می‌شود.

مواد مرتبط

ماده ۱۲- حکم به مجازات یا اعدام تأمینی و تربیتی و اجرای آن باید از طریق دادگاه صالح، به موجب قانون و با رعایت شرایط و کیفیت مقرر در آن باشد.
 ماده ۲۲۰- در مورد حدودی که در این قانون ذکر نشده است طبق اصل یکصد و شصت و هفتم (۱۶۷) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران عمل می‌شود.

نکته ۱- به خوانندگان گرامی توصیه می‌شود قبل از مطالعه کتاب قسمت‌های مقدمه و توصیه‌هایی برای مطالعه کتاب که در صفحات قبل آمده است را حتماً مطالعه کنند.
 نکته ۲- به طور کلی برای اینکه جرمی محقق شود سه عنصر ۱- قانونی، ۲- مادی ۳- معنوی (روانی) لازم است و در صورت فقدان هر یک از این ۳ عنصر جرم واقع نمی‌شود تعریف و نکات مربوط به این سه عنصر در نکات بعدی گفته خواهد شد.

تعریف و نکات عنصر قانونی

نکته ۳- عنصر قانونی به این معنی است که رفتار ارتكابی باید به موجب قانون جرم شناخته شده باشد تا قابل مجازات باشد. ماده ۲ ق.م.ا به اصل قانونی بودن جرم اشاره دارد به این معنی که فقط رفتارهایی که در قانون به جرم بودن آنها تصریح شده را می‌توان جرم دانست. ماده ۱۲ ق.م.ا به اصل قانونی بودن مجازات اشاره دارد به این معنی که مجازات جرایم نیز باید طبق قانون باشد.
 نکته ۴- اصل ۱۶۷ قانون اساسی مقرر داشته است: «قاضی موظف است کوشش کند حکم هر دعوا را در قوانین مدونه بیابد و اگر نیابد با استناد به منابع معتبر اسلامی یا فتاوی معتبر، حکم قضیه را صادر نماید و نمی‌تواند به بهانه سکوت یا نقص یا اجمال یا تعارض قوانین مدونه از رسیدگی به دعوا و صدور حکم امتناع ورزد.»

البته با توجه به اصل قانونی بودن جرم و مجازات قاضی نمی‌تواند به استناد این اصل، عملی که شرعاً حرام است ولی در قوانین برای آن مجازات تعیین نشده را جرم انگاری^۱ کرده و مرتکب آن را مجازات کند بلکه دادگاه در این موارد باید به استناد اصل برائت حکم به بی‌گناهی متهم صادر کند. (اردبیلی (۱)، ص ۲۰۲ و ۲۰۳) البته در مورد حدود، قانون‌گذار در ماده ۲۲۰ ق.م.ا صراحتاً اجازه تعیین کیفر بر اساس اصل ۱۶۷ قانون اساسی را به قاضی داده است بنابراین در مورد حدودی که در قانون ذکر نشده است (مانند ارتداد) قاضی باید با مراجعه به منابع معتبر اسلامی یا فتاوی معتبر، نسبت به تعیین کیفر اقدام کند. به عبارتی قاضی فقط در مورد حدود می‌تواند حکم به مجازاتی که در قانون نیامده است دهد و در سایر جرایم چنین حقی ندارد.

نکته ۵- مهم‌ترین نتایجی که از اصل قانونی بودن جرم و مجازات به دست می‌آید عبارتند از:

- تفسیر مضیق قوانین جزایی: به این معنی که قاضی باید در جرم دانستن رفتارها به میزانی که یقین دارد بسنده نماید و هر موردی که شک در جرم بودن عملی دارد فرض را بر جرم نبودن آن عمل بگذارد. مثلاً اگر قاضی در اینکه ماده‌ی قانونی یک عمل یا دو عمل را جرم دانسته شک کند باید فرض را بر این بگذارد که ماده فقط یک عمل را جرم دانسته است.
- عطف به ما سبق نشدن قوانین کیفری: به این معنی که اگر قانونی تصویب شود و رفتاری را جرم بداند فقط نسبت به رفتارهایی که بعد از لازم‌الاجرا شدن قانون انجام شود اجرا خواهد شد و رفتارهایی که قبل از لازم‌الاجرا شدن قانون انجام گرفته است را نمی‌توان به استناد قانونی که بعد از آن تصویب شده است قابل مجازات دانست. (توضیحات کامل عطف به ما سبق نشدن قوانین در مواد ۱۰ و ۱۱ ق.م.ا آمده است.)
- ممنوعیت قیاس در قوانین جزایی: به این معنی که قاضی نمی‌تواند رفتاری که در قانون برای آن مجازات تعیین نشده است را به استناد اینکه علت آن، با رفتاری که برای آن مجازات تعیین شده مشترک است مجازات کند. مثلاً اگر قانون فقط شرب خمر را دارای مجازات بداند و نسبت به خوردن مست‌کننده‌های دیگر نظیر قرص اکس حکمی نداشته باشد قاضی نمی‌تواند به این استناد که علت جرم بودن شرب خمر، مست‌کننده بودن آن است خوردن قرص اکس را هم دارای مجازات بداند.

۴/۱- تفسیر موسع^۲ و قیاس در مواردی جایز هستند که عبارتند از:

۱. در اصطلاح حقوقی به جرم دانستن یک رفتار، جرم انگاری می‌گویند.

۲. تفسیر موسع نقطه‌ی مقابل (برعکس) تفسیر مضیق است و به این معنی است که اگر قاضی در اینکه قانون شامل چه مواردی است شک کند فرض را بر این گذارد که قانون شامل تمامی مصادیق می‌شود (نه برخی از آن‌ها) مثلاً اگر قاضی در اینکه کیفیات مخففه فقط در مورد دسته خاص یا تمامی جرایم تعزیری قابلیت اعمال دارد شک کند بر اساس تفسیر موسع باید کیفیات مخففه را شامل تمامی جرایم تعزیری بداند.

• قیاس یا تفسیر موسع نتیجه مساعد به حال متهم داشته باشد: یعنی قیاس یا تفسیر موسع باعث شود متهم مجازات نشود یا مجازاتش کمتر شود مثلاً قوانین مربوط به مصونیت‌ها، علل موجهه جرم، علل رافع مسؤولیت کیفری و تخفیف مجازات از جمله قوانینی هستند که تفسیر موسع یا قیاس باعث می‌شود متهم مجازات نشده یا مجازات کمتری را تحمل کند به همین دلیل قیاس و تفسیر موسع در این دسته از قوانین جایز است.

• قوانین شکلی (قوانینی مربوط به آیین دادرسی کیفری): قوانین ماهیتی قوانینی هستند که به تعیین رفتار مجرمانه و مجازات آن‌ها و دیگر مسائل مرتبط با جرم و مجازات پرداخته‌اند در مقابل قوانین ماهیتی قوانین شکلی قرار دارد که به تعیین نحوه رسیدگی و صلاحیت دادگاه‌ها و... می‌پردازد در قوانین شکلی تفسیر موسع و قیاس جایز است.

تعریف عنصر مادی و تقسیم‌بندی جرایم بر اساس عنصر مادی:

نکته ۶- عنصر مادی به معنای رفتاری است که برای جرم دانستن عمل باید از مرتکب سر بزند مثلاً وقتی گفته می‌شود سرقت به معنی ربودن مال متعلق به غیر است ربودن مال غیر (که توسط مرتکب انجام شده است) عنصر مادی سرقت است.

نکته ۷- بر اساس ماهیت رفتار ارتكابی، جرم به ۴ دسته تقسیم می‌شود:

• فعل: جرایمی که ارتکاب آن‌ها از طریق انجام فعل مثبت قابل تحقق است مانند سرقت و قتل.
 • ترک فعل: جرایمی که به دلیل عدم انجام فعلی که قانون‌گذار انجام آن را ضروری دانسته، اتفاق می‌افتد مثلاً ترک اتفاق، عدم ثبت واقعه نکاح از جرایمی هستند که عنصر مادی آن‌ها با ترک فعل محقق می‌شود.

• فعل ناشی از ترک فعل: جرمی که غالباً با فعل اتفاق می‌افتد که در موردی با ترک فعل محقق شود جرم فعل ناشی از ترک فعل رخ داده است مثلاً قتل غالباً با فعل اتفاق می‌افتد حال اگر مادری با شیر ندادن به فرزندش باعث قتل وی شود در اینجا قتل با ترک فعل اتفاق افتاده است. ضوابطی که بر اساس آن مرتکب جرایم فعلی ناشی از ترک فعل قابل مجازات است در ماده ۲۹۵ ق.م.ا آمده است. (اردبیلی (۱)، ص ۳۰۴)

• حالت: گاهی اوقات رفتار خاصی مورد حکم قانون قرار نگرفته است بلکه وجود حالتی خاص مشمول حکم قانون بوده است مانند ولگردی و اعتیاد. البته حالت نیز مسبوق به فعل یا ترک فعل است مثلاً اعتیاد مستلزم این است که شخص مواد مخدر را مصرف کرده باشد ولی آنچه مورد حکم قرار گرفته است آن حالت خاص است نه انجام فعل یا ترک فعل.

نکته ۸- بر اساس اجزای تشکیل دهنده عنصر مادی، جرم به ۳ دسته تقسیم می‌شود:

• جرم مرکب: جرمی است که برای تحقق آن انجام چند فعل متفاوت شرط است مثلاً کلاهبرداری به معنی فریب دیگری از طریق توسل به وسایل متقلبانه و بردن مال دیگری است

- بنابراین برای تحقق کلاهبرداری انجام دو فعل شرط است: ۱- توسل به وسایل متقلبانه ۲- بردن مال دیگری. بدیهی است در صورت فقدان هر کدام از این دو مورد جرم کلاهبرداری محقق نیست بنابراین کلاهبرداری جرم مرکب است همچنین جرم شناسایی، جذب و معرفی جاسوس به کشور بیگانه (تبصره ماده ۵۱۰ ق.م.ا.ت) نیز جرم مرکب است.
- جرم به عادت: جرمی است که در آن باید یک رفتار مشابه چند بار (حداقل دو بار) تکرار شود تا جرم محقق شود و در صورتی که یک بار آن فعل اتفاق افتاده باشد جرم محقق نمی‌شود مثلاً پیشه قرار دادن تکدی (ماده ۷۱۲ ق.م.ا.ت) از جرایم به عادت است زیرا با یک بار تکدی گری این جرم محقق نمی‌شود.
 - جرم ساده: جرمی است که برای تحقق آن انجام یک فعل برای یک بار کافی است و برای تحقق جرم، نیازی به انجام چند فعل متفاوت یا انجام چند باره یک فعل مشابه نیست مانند قتل و سرقت ۸/۱- باید توجه داشت برای تشخیص جرم ساده از مرکب و به عادت باید به اینکه قانون‌گذار تکرار یک عمل مشابه یا انجام چند فعل متفاوت را شرط تحقق جرم قرار داده است یا خیر توجه کرد (نه آنچه در عمل اتفاق افتاده است). بنابراین اگر جرمی با چند فعل مختلف یا با تکرار یک فعل مشابه ارتکاب یابد ولی قانون‌گذار انجام چند فعل یا تکرار یک فعل را شرط تحقق جرم ندانسته باشد باز هم جرم ارتکابی، جرم ساده خواهد بود مثلاً برای تحقق قتل انجام چند رفتار مختلف یا تکرار یک فعل مشابه شرط نیست ولی امکان دارد «الف» برای فعل «ب» ارتقا به وی سنگ پرتاب کند سپس وی را با چاقو مضروب کرده و بعد از آن با شلیک گلوله «ب» را به قتل برساند یا اینکه «الف» با شلیک ۳ گلوله در طول چند ساعت «ب» را به قتل برساند در اینجا باز هم قتل ارتکابی جرم ساده خواهد بود زیرا قانون‌گذار شرط تحقق قتل را انجام چند فعل مختلف یا تکرار یک فعل مشابه قرار نداده است هرچند که در عمل قتل با چند فعل متفاوت یا تکرار یک فعل مشابه تحقق یافته است.
 - نکته ۹- براساس طول زمان (امتداد) فعل مادی، جرم به ۲ دسته تقسیم می‌شود:
 - جرم آنی: جرمی است که اجزای تشکیل‌دهنده آن در یک لحظه محقق می‌شود مانند قتل و سرقت در این مورد حتی اگر نتیجه مجرمانه مدت‌ها بعد از انجام فعل باشد باز هم جرم آنی خواهد بود مثلاً اگر «الف» امروز «ب» را مجروح کند و «ب» چند سال بعد بمیرد قتل ارتکابی جرم آنی است.
 - جرم مستمر (جرم متمادی): جرمی است که اجزای تشکیل‌دهنده آن در طول زمان تکرار می‌شود مثلاً اخفای مال مسروق جرم مستمر است زیرا اگر «الف» در ماه فروردین مال مسروق را مخفی کند و تا ماه مرداد آن را مخفی نگه دارد از فروردین تا مرداد عنصر مادی جرم (مخفی نگه داشتن مال مسروق) در حال تکرار بوده است. از دیگر جرایم مستمر می‌توان به تصرف عدوانی، استفاده از لباس نیروی انتظامی، ترک اتفاق و بازداشت غیر قانونی اشاره کرد.